

РЕЧЕВИЯТ ЕТИКЕТ И ПРИДОБИВАНЕТО НА ПОВЕДЕНЧЕСКА КУЛТУРА В ПРОЦЕСА НА СОЦИАЛИЗАЦИЯ ПРИ ЧУЖДОЕЗИКОВОТО ОБУЧЕНИЕ

Бранимира Лекова

Педагогически факултет при Тракийски университет, 6000 Стара Загора, България

e-mail: br.lekova@abv.bg

ABSTRACT

The article focuses on the importance of social etiquette for acquiring behavioral culture. Linguistic means of social etiquette are addressed at three levels: lexical, morphological and modal. Emphasis is placed on the use of language label formulas at lexical level. Different types of exercises are presented. They are aimed at developing skills for the appropriate use of label formulas: addresses, greetings / regards/, apologies, wishes in specific situational conditions in a foreign language.

Key words: *language culture, culture of behavior, speech etiquette, levels of social etiquette, lexical level morphological level, syntactic level, addresses, greetings, apologies, wishes, farewells.*

Езиковата култура е аспект на поведенческата култура, която изисква спазването на определени норми и правила на поведение в обществото. Те се формират в процеса на историческото развитие на дадено общество като негов етикет и се отнасят до външната проява на взаимоотношение между членовете на това общество. Етикетът представлява обобщена форма на правила или норми на поведенческа култура. Те отразяват междуличностните взаимоотношения посредством условно приети и установили се етикетни знаци на внимание, уважение и учтивост към участниците в речевото общуване.

Следователно етикетът на дадена нация може да се определи като съвкупност от условно приети словесни /речеви/ и несловесни /жестово-мимически и фонационни/ знаци за изразяване на вежливост и от правила за тяхната комуникативно-целесъобразна употреба в речевото общуване.

Умението на личността да общува с хората, създавайки приятно настроение около себе си зависи от степента на владение и правилно използване на речевия етикет в конкретни ситуативни условия. Според Н.И. Формановска (2) той е „микросистема от национално-специфични устойчиви форми за общуване, приети и предписани от обществото за установяване на контакт между събеседниците, за поддържане на общуване в избрана тоналност”.

При речевото общуване етикетните изрази изпълняват определени специализирани функции в процеса на социализация на комуникаращите. Така например установяването на начало и край на общуването се свързва с фатичната функция, която е най-важната функция на речевия етикет. Конотативната функция отразява вежливото общуване с другите участници в акта на речевата дейност. Регулиращата функция на речевия етикет се свързва с избора на етикетна единица за регулиране и регистриране /отразяване/ на взаимоотношенията между общуващите. Апелативната функция на речевия етикет цели да се привлече вниманието на събеседника, а императивната е функция на въздействието с цел установяване на контакт. Последните две функции са взаимозависими и взаимосвързани, тъй като да се привлече вниманието на събеседника, означава и да му се въздейства.

Петте специализирани функции на речевия етикет са компоненти на основната му комуникативна функция. Те позволяват да се разбере ролята и мястото на речевия етикет при общуването.

Речевият етикет е езиково явление с узусен характер и всички негови проучвания на различни езикови равнища са целесъобразни и необходими.

От психолингвистична гледна точка речевият етикет се разглежда като диалогово единство, което се състои от реплики-стимули и реплики-реакции. Специфичното за случая е

репродуцирането на готови, клиширани изрази – формули на речевия етикет. Това може да се осъществи не по механичен начин, а посредством сложната операция на селекция и избор на съществуващите в подсистемите на речевия етикет единици. Тези етикетни езикови формули, тематично обединени, обслужват социалната потребност на хората от вежливост при общуване и реално показват степените на уважение между събеседниците.

Речевият етикет се свързва и със спазването на социолингвистичните норми на речевото общуване. Това може да се постигне с подбор на етикетна формула, адекватна на ситуацията. Изборът на подходяща формула от тематичните групи на микросистемата на речевия етикет е контролируем процес, пряко зависим от натрупания социален и езиков опит на общуващите. Следователно той се обуславя от степента на владеене на социолингвистичните норми на речевото общуване. Речевият етикет съдържа информация от социален характер. Тя показва измеренията на уважението между събеседниците, чиято изява е степента на проявената вежливост.

От методическа гледна точка речевият етикет се осъществява на равнището на конкретни умения и навици за репродуциране на готови формули за определена тематична ситуация при общуването. Това репродуциране може да се превърне в автоматизирано действие само когато у обучаваните са формирани умения за стилистичен подбор и избор, съобразно с компонентите на ситуацията. Усвояването на речевия етикет на равнището на напълно автоматизирани навици е възможно само при петте най-честотни тематични подсистеми на етикетни изразни средства, отнасящи се до: обръщение, поздрав, сбогуване, извинение и благодарност, без които общуването между хората е немислимо.

Навиците за употреба на стилистично неутрални етикетни формули са обект на овладяване още в началното училище където етикетното обучение цели създаване на умения за избор на максимално точното етикетно изразно средство за определена ситуация.

Процесът на овладяване на речевия етикет, обаче, започва в предучилишна възраст и е неизменно свързан с усвояването на системата на езика. Децата още на 3-4-годишна възраст се научават да изказват с думи своите молби и желания. От 6 до 11-годишна възраст успоредно с езиковото съзряване се осъществява процесът на съзнателно и целенасочено усвояване на етикетни формули и се поставят основите на езиковото поведение. Именно езиковото поведение предопределя доколко успешно ще се реализира социалната потребност на детето за общуване с обкръжаващия го свят.

Речевото общуване е основна форма на общуването като социален процес. То се осъществява посредством речевите дейности. Усвояването на комуникативно-речеви умения и способности за общуване е процес на изграждане на културата на общуването, а важен компонент на тази култура е овладяването на речевия етикет.

Процесът на формиране на комуникативно-речеви умения за употреба на етикетни формули се реализира при дадена ситуация (учебна или житейска). Учебната ситуация има своето дидактическо предназначение в учебно-възпитателния процес. Тя създава естествена среда за усвояване на стратегии на комуникативно етикетно поведение от обучаваните и стимулира пораждането на реч, предизвикана от определени комуникативни потребности и свързана с решаване на комуникативни задачи.

Цел на всяко езиково обучение е овладяване на културата на общуване, респективно на речевия етикет. Критериите и съответстващите им показатели, по които се отчита усвояването на етикетните формули са следните:

- придобита езиково-етикетна компетентност. Показател: степен на практическо усвояване на знания за етикетните единици от микросистемата на речевия етикет;

- придобита речево-етикетна компетентност за реализацията на речевия етикет

Показател: степен на формиране на речеви умения за ситуативна употреба на етикетните единици;

- придобита комуникативно-етикетна компетентност за реализацията на речевия етикет. Показател: степен на формиране на речеви умения за конструиране на диалоговото единство на речевия етикет.

От така представените критерии и показатели (по М. Стефанова, 1997) е видно, че пълно овладяване на етикетния механизъм в процеса на общуване може да се осъществи, ако етикетните средства се изучават не само във връзка с тяхната функционално-ситуативна употреба, но и във връзка с тяхната комуникативно-диференцирана употреба в диалоговото единство на текста.

Чуждоезиковото обучение предоставя палитра от възможности за затвърждаване, разширяване и обогатяване на основните етикетни формули, които обучаваните са овладели на роден език, а също така и за разкриване на някои национално-специфични формули за общуване на конкретен чужд език. Ето защо овладяването на речевия етикет е неделима съставка от обучението по чужд език. Усилията са насочени към овладяване на езиковите средства на речевия етикет на лексикално, морфологично и модално равнище. Обект на разглеждане са и някои паралингвистични елементи – мимики и жестове, с които се цели подсилване на ефекта на определен стилистичен израз или неговото заместване.

Обучението по чужд език в началното училище започва с изучаване на етикетните формули на лексикално равнище. Ще представим етикетни изразни средства, които са включени в учебното съдържание по френски и английски език. Методическите ни търсения в този комуникативно-речев обхват се отнасят до следните етикетни единици:

- обръщенията /апелативи / Например: Monsieur /Sir/, Madame /Madam/, Mademoiselle /Miss /;
- различните поздрави: Bonjour! /Good morning! Good afternoon !/, Salut! /Hello ! How do you do !/, Au revoir! /Good bye !/, A bientôt ! /See you soon !/, Soyez le (la, les) bienvenu (e,s)! /Welcome!;/
- извиненията: Excusez-moi!, excuse-moi ! /Excuse me!/, Désolé ! /Sorry !Pardon ! /Pardon !/;
- изразяване на учтивост: S’il vous plaît, s’il te plaît,/ Please !/, Je vous en prie, je t’en prie! /that’s all right, you’re welcome /, pardon /pardon ! ;
- пожеланията: Bonne journée ! /Have a nice day !/, Bonne soirée ! /Have a nice evening !/, Bonnes vacances! /Have a nice holiday !/, Bonne année ! /Happy New Year!/, Bon voyage ! /Have a nice trip!/, Bonne chance ! /Good luck!/, Bon anniversaire!, Joyeux anniversaire! /Happy birthday!/.

Лексикалните изразни средства на речевия етикет се разширяват концентрично. Така например за изразяване на благодарност в учебното съдържание по френски език /респективно по английски език/ за началното училище е дадена думата „merci” „thank you!, thanks!”. В следващите класове на вниманието на учениците са предоставени етикетни формули на признателност, които в повечето случаи са съчетание на съществително име и наречие. Например: Merci beaucoup, merci bien, mille fois merci, je vous en prie, je suis très reconnaissant(e), c’est la moindre des choses! /Thank you very much, thanks a lot, I am very grateful, this is the least we/I can do.

Основна задача на етикетното обучение е формирането на умения за правилен избор на лексикални средства, включени в речевия етикет. Това означава те да отговарят на:

- възрастта, образованието, социалния произход и общественото положение на събеседниците;
- характера на общуването /официално, неофициално/;
- средата на общуването;
- мястото на общуването.

Средствата за установяване, поддържане и прекъсване на езиков контакт се разглеждат на три равнища: лексикално, морфологично и модално. Ще фокусираме вниманието си върху

апелативите, които принадлежат към лексикалните изразни средства. Те са социално обусловени, с официален или фамилиарен характер. Например, при среща на непознати апелативът е Monsieur, Madame, Mademoiselle /Sir, Madam, Miss/. Ако общуващите са се срещали, задължително е добавянето на фамилиното име към официалното обръщение, прието за норма в страната: :Monsieur Hanse, Madame Gendre, Mademoiselle Naudin etc. /Mr. Johnson!, Mrs Brown!, Miss Smith! Етикецията изисква апелативът „mademoiselle” да се отнася към жени до 20-годишна възраст. Към всяка жена, която вече работи и заема определено място в обществото, независимо от семейното ѝ положение, обръщението е „madame”. С увеличаване на степента на близост между адресанта и адресата апелативите могат да бъдат собствени имена -Pierre, Charles, умалителни собствени имена – Pierrot, Charlot, Margot /Cathy, Willy, Charly , съчетание на притежателни и качествени прилагателни – mon vieux, mon pauvre, /my old friend, my poor you/; прилагателни имена – chéri(e) darling/ или пък “mon chou, ma gazelle, ma biche” /"sweetie, honey" /, които са загубили първоначалното си лексикално значение и означават много близки отношения. В професионална среда на общуване съвсем естествена е употребата на обръщението: Chers collègues ! Dear colleagues!

Още от самото начало на обучението по френски език /респ. английски/ учениците научават: Excusez-moi!, excuse-moi ! /Excuse me!;/ Je vous en prie, je t'en prie /that's all right, you're welcome /; S'il vous plaît, s'il te plaît,/ Please !/, pardon /pardon me !, I beg you pardon!.

Това са най-често употребяваните думи, с които се привлича вниманието на непознати. При среща между двама души в зависимост от мястото, социалното им положение и възрастта, речевият етикет може да се изрази чрез следните лексикални средства:

- Bonjour, Monsieur /Madame! Comment allez-vous?
- Merci, Monsieur /Madame. Je vais très bien.

- Hello, Sir / Madam! How do you do?
- Hello, Mr / Mrs.How do you do.

Тук речевият етикет изразява дистанция и уважение, почтителност.

- Bonjour, Michel! Comment vas-tu?
- Merci, je vais bien.

- Hello, Michael! How are you?
- Thank you, I'm fine.

В този случай показваме отношение на близост и приятелски чувства.

- Bonjour, mon vieux! Ça va?
- Oh, oui. Comme ci, comme ça.

- Hello, my friend! Okay?
- Oh, yes. But I've been better.

Тези етикетни формули разкриват топлота и спонтанност във взаимоотношенията.

Речевият етикет за деца и младежи е: Salut! /Hi !, Hello!/. Етикетната формула „Как си?”, „Как сте?” се изразява според различните езикови равнища с “Comment vas-tu?”, “Comment allez-vous?”- речев етикет, присъщ на нормативния френски език и “Comment ça va ?” “ça va? ” отнасящ се за разговорния език. Съответстващите им етикетни формули на английски език са “How do you do?” и “How are you?” " Okay?”. Познанията на учениците за речевия етикет при сбогуване - Au revoir! A bientôt ! / Good bye!, Bye bye!, See you soon!/, придобити в началната степен на чуждоезиково обучение могат да се разширят с нови

етикетни формули: A tout à l'heure !/See you in a minute!/, A plus tard! /See you later!/, A un de ces jours! /See you one of these days!/, A un de ces quatres! /See you in a couple of days!/. Необходимо е също така да се употребяват на място етикетните формули с качествено прилагателно "bon". Те са съобразени с момента на сбогуването. Например: Bonne journée !, Bon après-midi !, Bonne soirée !, Bonne nuit !, Bon week-end !, Bonne fin de semaine !, Bonnes vacances ! Еквивалентните им етикетни формули на английски език имат своята специфика. Освен качествено прилагателно "good" , в етикетните изразни средства се среща и прилагателното "nice". Have a nice day ! Good afternoon!, Good evening!, Good night!, Have a good weekend! Have a nice holiday!

С качествено прилагателно "bon" са свързани също така етикетните формули за постигане на резултати в предприетите дейности: Bon courage!, Bonne continuation!, Bonne chance! /Good luck!., "Bon" участва в етикетните формули за поздравления по случай празници: Bonne fête!, Bonne année ! Happy birthday!, Happy New Year!/

При пожелание за скорошно оздравяване може да се приложат етикетните формули: Remets-toi vite!, Remettez-vous vite!; /Get well!/ Meilleure santé ! /Get better! /, Prompt rétablissement ! / Have a quick recovery!/.

Особено внимание заслужава етикетната формула „мерси“, навлязла стабилно в българския речев етикет. Ако сме радетели за чистота на българския език, бихме употребили в необходимата комуникативно-речева ситуация хубавата българска дума „благодаря“. И двете етикетни формули се приемат за равностойни по употреба в българския език. Но според К. Цанков „мерси“ се използва, когато благодарим за нещо дребно, за незначителни неща, докато с „благодаря“ изразяваме признателност. Необходимо е учениците да осъзнаят, че думата „мерси“ не може да се употребява в словосъчетание: „мерси много“, „мерси хиляди пъти“ и т.н. Докато „благодаря сърдечно“, „благодаря искрено“, „много благодаря“ и т.н. са правилните етикетни формули.

В изложението се спяхме на формулите на речевия етикет главно на лексикално равнище. Познаването и ползването на думите и изразите с етикетни функции е белег не само за висока езикова култура, но и за добро възпитание. И двете качества са необходими на съвременния човек, за да бъде добре приет в настоящия свят на интеркултурни взаимодействия.

Литература

1. Стефанова, М.(1997). Познаваме ли българския речев етикет, С.
2. Формановская, Н.И.(1987). Русский речевой этикет; лингвистический и методический аспекты, М.
3. Цанков, К.(1988). Речев етикет, С.
4. Цанков, К. (1999). Езикова култура, В. Търново.